

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Biblioteka Narodowa. Instytut Książki i Czytelnictwa

e-mail: g.lewandowicz@bn.org.pl

ORCID ID: 0000-0003-3967-112X

K

Katechizmy dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945–1949

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2017.008>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 3.0 Polska (CC BY-ND 3.0 PL).

Dr Grażyna Lewandowicz-Nosal jest pracownikiem w Instytucie Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej. Specjalista w zakresie bibliotek publicznych dla dzieci, literatury dla dzieci i młodzieży. Członek PS IBBY, kolegium redakcyjnego „Guliwera. Czasopisma o książce dla dziecka” i „Poradnika Bibliotekarza”. Juror ogólnopolskiej nagrody literackiej im. K. Makuszyńskiego. Główne publikacje to: *Adaptacje Biblii dla dzieci w Polsce w XX wieku. Bibliografia* (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań*, (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci. Wczoraj i dziś. Poradnik* (Warszawa 2008); *Dzieci, Młodzież – Internet – Biblioteka. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży* (Warszawa 2009); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* (Warszawa 2013); *Warto mieć w bibliotece. Książki dla dzieci 2010–2014. Katalog* (Warszawa 2015).

Słowa kluczowe: katechizmy, dzieci i młodzież, Polska, 1945–1949, historia

S **treszczenie.** W artykule szczegółowo omówiono katechizmy dla dzieci i młodzieży opublikowane w Polsce w latach 1945–1949. W bibliografii zamieszczono 58 tego typu pozycji. Wyróżnikiem gatunku jest jego silna standaryzacja oraz adaptacje i skróty. Autorami katechizmów byli bez wyjątku księża. Najwięcej pozycji opublikowano w 1949 r. Najważniejszymi wydawcami były kurie diecezjalne, m.in. w Katowicach, Kielcach, Olsztynie, wydawnictwa zakonne, ale też i świeckie. Prezentowany materiał analizowano z autopsji na podstawie egzemplarzy zachowanych w Bibliotece Narodowej. Zbiór został podzielony na następujące podgrupy: 1. Katechizmy przygotowujące do pierwszej spowiedzi i komunii św., 2. Katechizmy ogólne / skrócone, 3. Katechizmy dla młodzieży.

Wśród książek religijnych dla dzieci katechizmy stanowią bardzo obszerny zbiór wydawnictw. Katechizm – „rzecz święta i cenna, szczerzy przyjaciel i dobry przewodnik”¹. Według *Encyklopedii katolickiej* jest to „książka-podręcznik zawierający podstawowy, syntetyczny i całościowy wykład prawd wiary i norm moralności

¹ Z. Kowalski, *Katechizm religii katolickiej*, Toruń 1945, strona tytułowa.

chrześcijańskiej”². Ze względu na zakres przedstawionych zagadnień rozróżnia się katechizm mały (krótkie wyliczenie najważniejszych prawd), średni i duży (poszerzenie zagadnień i komentarz). Może być ujęty w formie klasycznej pytań i odpowiedzi, dialogu lub szerokiej interpretacji przystosowanych do możliwości percepcji adresatów. Rodzaj katechizmu zależy od jego adresatów. Wyróżniane są katechizmy ogólnokościelne oraz lokalne przystosowane do wieku (dla dorosłych, dzieci, młodzieży), sytuacji życiowej i eklezjalnej (bierzmowanych, rodzinny). Katechizm może mieć charakter diecezjalny, regionalny lub narodowy³.

Podstawą prezentowanego dalej opisu stały się wydane w latach 1945–1949 egzemplarze zachowane w Bibliotece Narodowej (dalej: BN)⁴. Był to dla odradzającego się rynku wydawnictw, w tym także religijnych, czas szczególnie ożywiony. Próbowano przywrócić przedwojenny układ, dostarczając odbiorcom książki, których brakowało podczas okupacji. Rok 1949 to według historyków czas próby, ostatecznej rozprawy komunistów z Kościołem katolickim⁵. Działania komunistycznych władz w stosunku do prywatnego rynku książki szczegółowo opisał w swoich pracach Stanisław A. Kondek, jednak w niewielkim tylko stopniu odnosił się do działań aparatu państwowego wobec wydawców książek religijnych, zwłaszcza wydawców kościelnych⁶. Od roku 1950 na prawie 30 lat książka religijna dla dzieci, zwłaszcza książka literacka, np. *Boży roczek* Ewy Szelburg-Zarembiny czy teksty jasełek⁷, praktycznie została wyeliminowana z rynku wydawniczego. Ograniczenia w liczbie tytułów dotknęły również książkę dewocyjną, modlitewniki, katechizmy, których wydawanie było ściśle koncesjonowane. Dlatego niezwykle ważne jest przypomnienie autorów i tekstów z tego okresu. Pod uwagę wzięto 58 pozycji zamieszczonych w towarzyszącemu artykułowi aneksie. Najwięcej z nich, 15 tytułów, ukazało się w roku 1949. Dwa kolejne lata o dużej produkcji tytułów katechizmów to rok 1946 (14 tytułów) i 1947 (12 tytułów). Najważniejszymi wydawcami były kurie diecezjalne: w Katowicach, Kielcach, Olsztynie, Płocku, Pelplinie i Przemyślu, staraniem których opublikowano 7 tytułów. Aktywne pod tym względem było również poznańskie wydawnictwo św. Wojciecha i katowickie św. Jacka. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w tym początkowym okresie publikowaniem katechizmów zajmowały się nie tylko wydawnictwa kościelne – zakonne (jezuici, s. loretanki) lub diecezjalne, choć do nich należała większość wydanych publikacji, lecz także wydawnictwa prywatne, czego przykładem jest aktywność zwłaszcza Księgarni Krakowskiej Gebethnera i Wolffa. Kilka tytułów autorzy opublikowali własnym sumptem. Znaczna część – 14 wydań, w tym siedem katechi-

² M. Rusiecki, *Katechizm*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. VIII, Lublin 2000, s. 1038–1039.

³ Ibidem.

⁴ Wszystkie omówione w artykule egzemplarze zostały opisane z autopsji.

⁵ Zob. np. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003; P. Kądziela, *Kościół a Państwo w Polsce 1945–1965*, Wrocław 1990; Z. Zieliński ks., *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.

⁶ S. A. Kondek, *Władza i wydawcy. Polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944–1949*. Warszawa 1993, oraz S. A. Kondek, *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948–1955*, Warszawa 1999.

⁷ Szerzej o powojennych wydaniach i zmianach w tekstach jasełek pisałam w artykule: G. Lewandowicz-Nosal, *Zerwana nić. Religijne sztuki teatralne dla dzieci w latach 1945–1950. Na tropie cenzury*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, XII: 2014, s. 86–102.

zmu ks. Rocha Filochowskiego, wydano bez wskazania wydawcy. Jednocześnie był to najczęściej wydawany katechizm w pierwszym powojennym pięcioleciu⁸.

Autorami byli bez wyjątku księża, wspomniany R. Filochowski, Adam Cieszyński, Marian Marek, Czesław Piotrowski, Józef Wojtukiewicz. Trzy katechizmy były wydane anonimowo, opracowane np. przez diecezjalne komisje szkolne. Uwagę zwraca katechizm wydany pod pseudonimem⁹ i sygnowany inicjałami osoby opracowującej go na podstawie innego tekstu. Adaptacje i przeróbki to też jedna z cech charakterystycznych dla tego typu wydań¹⁰.

Geografia wydawnicza wskazuje na oficyny mające swoje siedziby głównie w Krakowie, Katowicach, Poznaniu, Częstochowie i Kielcach. W omawianym okresie katechizmy dla dzieci ukazały się łącznie w 18 miejscowościach. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w niewielkim Gostyninie ks. Wincenty Helenowski trzykrotnie w 1945, 1946 i 1947 r. opublikował swój katechizm własnym nakładem, co świadczy o determinacji autora.

Niewiele można powiedzieć o popularności poszczególnych katechizmów, uwzględniając ich nakłady. Ujawnione zostały nakłady 12 tytułów (17 wydań), w tym 9 opublikowano w nakładzie 30 tys. i więcej egzemplarzy¹¹.

Omawiany zbiór można podzielić na kilka kategorii. W obrębie naczelnej kategorii, jaką są dzieci i młodzież, można wyróżnić kilka bardziej sprecyzowanych grup odbiorców. Do najważniejszej należały dzieci przygotowujące się do pierwszej spowiedzi i komunii św. Dla nich wydano najwięcej tytułów. Następnie były katechizmy ogólne, ale publikowane w wersji skróconej, co też sugeruje młodszego adresata. Trzecia grupa to wydawnictwa przeznaczone dla młodzieży. Niektóre edycje miały status podręcznika szkolnego. W dalszej części artykułu zostaną omówione modlitewniki według przyjętej typologii, a w jej obrębie daty wydania.

1. Katechizmy przygotowujące do pierwszej spowiedzi i komunii św.

Ksiądz Roch Filochowski (1838–1896) był autorem niezwykle popularnego, wielokrotnie wznawianego, wzorcowego katechizmu służącego przygotowaniu dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii świętej. Dzięki bibliografii Estreichera wiadomo, że pierwsze wydanie katechizmu ukazało się w 1873 r. i było następnie drukowane prawie rokrocznie¹². W zbiorach Biblioteki Narodowej figuruje oznaczone jako 21. wydanie z 1909 r. z *imprimatur* z 1902 r. opublikowane już po śmierci autora. Liczyło 47 stron, kosztowało 8 kopiejek, nie ma na nim informacji o carskiej cenzurze, jest niestarannie wydane, słabo powielone. Natomiast *Bibliografia*

⁸ Ułożony przez R. Filochowskiego *Katechizm. Przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej* ukazał się siedem razy, a trzykrotnie opublikowano katechizm opracowany na jego podstawie.

⁹ Był to katechizm Ferydnanda Jakobiego, piszącego pod pseudonimem ks. Błoński.

¹⁰ Np. Józef Łopot opracował katechizm na podstawie katechizmu Piotra (Pierre'a) kard. Gasparriego, podobnie postąpił Józef Wojtukiewicz.

¹¹ Cztery wydania opublikowano w rekordowej liczbie 50 000. Były to katechizmy Seweryna Kowalskiego, Czesława Piotrowskiego, Józefa Wojtukiewicza i Adama Cieszyńskiego.

¹² W 1879 r. ukazało się wydanie 4. uzupełnione, w 1899 r. wydanie 19. Bibliografia Esterichera nie notuje wydań 7.–10. Dostępny w World Wide Web: www.estericher.uj.edu.pl, t. VII, s. 114 [online], [dostęp 11 II 2017].

literatury dla dzieci i młodzieży 1901–1917 ujmuje wydanie 20. z 1904 r.¹³ oraz kolejne z 1909 r., 1910 r. i 1913 r. – wydanie 22.¹⁴ W 1918 r. ukazało się wydanie 25. katechizmu w cenie 4 kopiejek bez zmian w treści w stosunku do tego z 1909 r. i z *imprimatur* z 1902 r. W katechizmie, w układzie pytanie–odpowiedź można znaleźć następujące zagadnienia: o Bogu i o stworzeniu, rzeczach ostatecznych, przykazaniach boskich, przykazaniach kościelnych, łasce boskiej, sakramentach świętych, sakramentach pomnażających łaskę, modlitwie, cnotach. W dodatku dołączono ministranturę. W 1929 r. opublikowano wydanie 32.

Natomiast w 1933 r. ukazało się wydanie nowe uzupełnione¹⁵, z *imprimatur* z 1932 r., która to data będzie obecna w kolejnych wydaniach aż do 1949 r. Opatrzony było pieczęcią Komisariatu Rządu m. st. Warszawy z dnia 8 listopada 1932 r. jako egzemplarz obowiązkowy, nakład liczył 150 tys. egzemplarzy. Wydrukowano w nim również zalecenie władz Archidiecezji Warszawskiej z 1924 r., aby katechizm Filochowskiego traktować jako katechizm diecezjalny i korzystać z niego przy przygotowaniu dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii św. oraz pismo Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP) zatwierdzające wydanie 25. katechizmu Rocha Filochowskiego jako podręcznik dozwolony w szkołach powszechnych. W treści było 287 pytań, w tym dodatkowo 4 pytania o Akcji Katolickiej, dwie pieśni – poranna (*Kiedy ranne wstają zorze*) i wieczorna (*Wszystkie nasze dzienne sprawy*), modlitwa *Anioł Pański* odmawiana za dusze poległych za ojczyznę. To wydanie nie zawierało ministrantury.

W 1939 r. ukazało się w Toruniu ostatnie przedwojenne wydanie katechizmu bez zmian w treści w stosunku do wydania warszawskiego z 1933 r. Także w czasie okupacji opublikowano przynajmniej jedno wydanie w 1941 r. w Warszawie w Wydawnictwie Polskim w nakładzie 5 tys. egzemplarzy.

W interesujących nas latach powojennych *Katechizm dla przygotowania dzieci do Pierwszej spowiedzi i Komunii świętej ułożony przez x. R. Filochowskiego* ukazał się już w 1945 r. w krakowskiej drukarni „Powściągliwość i Praca”. Kolejne opublikowano w 1946 r., następnie trzykrotnie w 1947 r., dwa wydania wydrukowano w Częstochowie, jedno w Mikołowie w drukarni Karola Miarki na Śląsku. W 1948 r. ukazało się kolejne wydanie drukowane w Mikołowie w nakładzie 25 tys. egzemplarzy i ostatnie w 1949 r. w Warszawie w nakładzie 10 tys. egzemplarzy. Łącznie zatem można doliczyć się siedmiu wydań w omawianym okresie.

Ich treść była praktycznie taka sama i składała się z: pacierza, wykładu nauki świętej czyli katechizmu (pytania i odpowiedzi), rachunku sumienia z przykazań bożych i kościelnych, ministrantury oraz pieśni. Drobne różnice dotyczyły ilustracji na okładce – w jednym wydaniu z Częstochowy z 1947 r. na okładce jest obraz św. Stanisława Kostki ze skrzyżowanymi na piersiach rękami, w których święty trzyma różaniec. Na pozostałych okładkach jest obraz tego samego świętego z profilu z rękami złożonymi do modlitwy, u dołu obrazka są lilie. Wydanie z 1949 r. było pozbawione drobnych ozdób w tekście. We wszystkich wydaniach, oprócz

¹³ Wydanie zachowane w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego.

¹⁴ *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1901–1917*, Warszawa 2005, s. 112–113.

¹⁵ Nakład i własność ks. Stanisława Bańkowskiego w cenie 25 groszy. Być może Bańkowski był spadkobiercą Filochowskiego lub zarządzał jego spuścizną.

tego z 1949 r., przy pieśni *Boże coś Polskę* jest hasło „hymn narodowy”, w tym ostatnim już tylko – hymn. Także w wydaniu z 1949 r. oraz w wydaniach z 1947 r. z Częstochowy nie ma w katechizmowych pytaniach i odpowiedziach rozdziału o Akcji Katolickiej.

Oprócz wydań autorskich należy odnotować wydania katechizmu opracowane na podstawie tekstu Filochowskiego. Był to np. *Mały katechizm rzymsko-katolicki. Opracowany na podstawie ks. Filochowskiego przez ks. J.S.*, który ukazał się w 1946 r.¹⁶ we Wrocławiu nakładem Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży z Kalisza. Na okładce była umieszczona kopia cudownego obrazu św. Józefa z Kalisza. To samo wydanie, oznaczone jako trzecie ukazało się dwa lata później w 1948 r. w Kaliszu w nakładzie 30 tys. egzemplarzy. Katechizm zawierał krótki pacierz, 196 pytań i odpowiedzi, rachunek sumienia, sposób służenia do mszy św. w wersji spolszczonej.

Druga wersja katechizmu na podstawie dzieła Filochowskiego została opracowana przez ks. F.N.¹⁷ Wydanie drugie¹⁸ opublikowano w Częstochowie przez F. Nowicką w nakładzie 30 tys. egzemplarzy. W przedmowie autor opracowania stwierdzał, że katechizm ks. Filochowskiego jest znany w całej Polsce i wychowało się na nim wiele pokoleń. W obecnym wydaniu został poprawiony i uzupełniony najważniejszymi definicjami, jakie ustaliła i zatwierdziła Konferencja Episkopatu Polskiego w dniu 14 i 15 kwietnia 1948 r. W samej treści wprowadzono drobne zmiany, np. dodano pytanie o sakramentalia oraz zamiast pytań o Akcję Katolicką wprowadzono pytania o współdziałanie z Kościołem, np. pytanie: „czego możemy spodziewać się z czynnego współdziałania w Akcji Katolickiej?” zamieniono na: „czego możemy się spodziewać z czynnego współdziałania z Kościołem?”, odpowiedź – „wtedy zapanuje Chrystus i na ziemi będzie królestwo Boże” oraz „możemy spodziewać się panowania Jezusa Chrystusa, Króla i Pana naszego na ziemi”. Po 290 pytaniach katechizmu był dodatek z pacierzem, rachunkiem sumienia, ministranturą i pieśniami. Zmiany były, można rzec „kosmetyczne”, zmieniono układ, dodano wstęp i przedmowę, rozdział o Akcji Katolickiej zastąpiono rozdziałem o współdziałaniu z Kościołem, co może sugerować działanie cenzury państwowej.

W 1945 r., krótko po zakończeniu wojny ukazało się pierwsze wydanie katechizmu opracowane przez ks. Zygryda Kowalskiego. Wydawcą była Chełmińska Kuria Biskupia w Pelplinie, a pozycja ukazała się w Toruniu. Książkę współilustrował ks. Franciszek Dąbrowski, co może oznaczać, że część ilustracji wykonał sam autor. Na początku zamieszczono 12 podstawowych stwierdzeń, m.in. kim jest Bóg, kim jest chrześcijanin i jakie są jego obowiązki, podkreślono szczególnie znaczenie Jezusa Chrystusa, a sama treść została zawarta w trzech głównych rozdziałach, na wzór trzech cnót boskich: Część I „Wiara” – o objawieniu Bożym, co wiemy o Bogu, kim On jest, kim są aniołowie, stworzenie świata, grzech pierworodny, Jezus Chrystus Odkupiciel świata, Maria Matka Jezusa, Duch Święty,

¹⁶ Było to wydanie drugie, katalog BN nie rejestruje pierwszego. *Imprimatur* z 1946 r.

¹⁷ Prawdopodobnie był to ks. Franciszek Nowakowski, który opracował *Naukę katolicką w streszczeniu*, opublikowaną w Częstochowie w 1947 r. również przez F. Nowicką. Taka adnotacja została też umieszczona na karcie katalogowej w katalogu kartkowym BN.

¹⁸ Ponownie nie znamy wydania pierwszego.

rzeczy ostateczne (punkty od 13 do 150). Część II katechizmu została zatytułowana „Nadzieja” i przynosiła w kolejnych punktach (nr 151–277) wiedzę o dobrej modlitwie, mszy świętej, sakramentach i błogosławieństwach (sakramentaliach). Część III „Miłość” (pkt. 278–377) zawierała wiadomości dotyczące przykazań, sumienia, grzechu. Na zakończenie dodano wybór modlitw oraz porady, jak zrobić rachunek sumienia i jak się spowiadać.

Na stronie tytułowej zamieszczono dwa znaczące napisy, jeden odnosił się do szkód, jakie przynosi pijaństwo, drugi wzywał do poszanowania niedzieli, wyrabiania w sobie kultury duszy. „Nie ponizajmy Ojczyzny przez pijaństwo i rozprężenie obyczajów! Alkohol – wódka to największy złodziej okrada bezlitośnie nawet ubogich robotników, chłopów. Wydiera ostatni krwawo zapracowany grosz. Wyprowadza krowę z obory, obedrze dziecko z szat, odbierze z ust ostatni kawałek chleba. Trzeźwy umysł, żywa wiara, sumienność i jedność to potęga Ojczyzny. [...] Dość już okrucieństwa i nieprawości wojny! Zreformujmy nareszcie siebie według Chrystusowego ducha prawdy i miłości, pamiętając, że kultura duszy jest duszą wszelkiej prawdziwej kultury. Dobry człowiek jest zawsze opanowany, miłośnierny, trzeźwy, sprawiedliwy, wielkoduszny, broni słabszych, szanuje starców, kocha dzieci, własną godność i cudze mienie. Pamięta, że na urobienie duszy jest przeznaczony czas niedziel i świąt. Wszelka inna kultura bez wyżej wymienionej, będzie bezduszną, martwą i oziębiającą”¹⁹.

W pierwszym wydaniu katechizmu brak jeszcze sprecyzowanego odbiorcy. Sądząc po apelach ze strony tytułowej, był raczej adresowany do dorosłych. Zwraça uwagę troska o odnowę moralną po okropnościach wojny. To wątek dość często powtarzający się w pierwszych powojennych wydaniach różnych tekstów religijnych²⁰. Drugą różnicą jest brak klasycznego katechizmowego układu treści według schematu pytanie–odpowiedź. Kowalski zamieścił tylko same „odpowiedzi”.

Dwa następne wydania, z 1946 i 1947 r. mają już sprecyzowanego adresata – jest nim dziecko przygotowujące się do pierwszej spowiedzi i komunii św.²¹ Zmieniono szatę graficzną katechizmu, pojawiło się dużo więcej ilustracji, zwłaszcza drobnych ilustracji śródtekstowych, wprowadzono nowy układ, przy zachowaniu wszystkich dotychczasowych punktów. Na początku dodano cytata z 1 J 3 – „Patrzcie, jaką miłość dał nam ojciec, że zwani jesteśmy dziećmi bożymi i nimi jesteśmy!”. Zamieszczono wstęp adresowany do „Dziecko Polskie”, w którym przypomniano sakrament chrztu i związaną z nim piękną symbolikę światła i świecy. Autor wzywał do dobrego przygotowania do pierwszej komunii świętej i pisał: „Jesteś już rozumnym dzieckiem, chłopcem lub dziewczynką. Musisz poznać dobrze, co uczynił dla ciebie Ojciec niebieski, i co jeszcze tobie dać zamierza. Chodzisz do szkoły i uczysz się wielu pięknych i pożytecznych rzeczy. Najważniejsze jednak dla

¹⁹ Z. Kowalski, *Katechizm religii katolickiej*, Toruń 1945, strona tytułowa.

²⁰ Podobne stwierdzenia zawarł w swoich rozważaniach ks. Stanisław Tworowski. Zob. G. Lewandowicz-Nosal, *Modlitewniki i mszaliki dla dzieci w Polsce w latach 1945–1949*, Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi, t. 10: 2016, s. 251–278.

²¹ Z. Kowalski, *Katechizm religii katolickiej. Dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii świętej*. II. Zygfryd Gardzielewski. Wydanie 2 nowo opracowane, Toruń 1946, s. 101. Idem, *Katechizm religii katolickiej. Dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii świętej*. II. Zygfryd Gardzielewski. Wydanie 3 poprawione, Toruń 1947, s. 109.

ciebie jako dla dziecka Bożego jest poznać swego Ojca w niebie i Pana Jezusa. W tym przygotowaniu katechizm niniejszy będzie ci szczerym przyjacielem i dobrym przewodnikiem. Szanuj go dlatego jako rzecz świętą i cenną”²².

Całość zawarta została w 35. podrozdziałach, zrezygnowano z trzech dużych części (Wiary, Nadziei i Miłości). Dodano przebieg samej uroczystości pierwszej komunii św., modlitwy i przygotowanie do spowiedzi św. W wydaniu z 1947 r. dołączono dwa hymny *Bogurodnicę* i *My chcemy Boga*²³.

Autorami kolejnego katechizmu przygotowującego dzieci do spowiedzi, komunii św. i bierzmowania było dwóch księży Jan Tomaszewski i Franciszek Gryglewicz. Niezachowane pierwsze wydanie tego katechizmu ukazało się prawdopodobnie w 1945 r., na co wskazuje *imprimatur* biskupa częstochowskiego z 19 marca 1945 r. Wydanie drugie, poprawione, ukazało się w Częstochowie w 1946 r. W skład katechizmu wchodziły trzy części: pacierz, katechizm właściwy w układzie pytanie–odpowiedź oraz dodatek, w którym zawarto przygotowanie do spowiedzi, modlitwę przed rachunkiem sumienia, rachunek sumienia z 10 przykazań bożych i 5 kościelnych, z grzechów głównych, modlitwę po spowiedzi, przygotowanie do komunii św. i związane z tym modlitwy, modlitwę odpustową przed wizerunkiem Pana Jezusa Ukrzyżowanego, odnowienie obietnic chrzcielnych oraz dwie pieśni eucharystyczne (*O święta ucztó, Pan Jezus już się zbliża*). Interesujące jest to, że zadaniem publikacji było również przygotowanie do bierzmowania, co zapowiadał tytuł, natomiast w treści katechizmu nie ma żadnego odwołania do tego sakramentu.

Katechizm przygotowawczy do pierwszej spowiedzi i komunii świętej opracowany przez ks. dr. Aleksego Siarę (1880–1943) ukazał się w Katowicach. Jego *imprimatur* pochodzi jeszcze z 1939 r., co wskazuje, że był przygotowany, a może nawet i opublikowany jeszcze przed II wojną światową²⁴. Jest to przykład katechizmu, którego treść została podzielona na 36 jednostek lekcyjnych, mógł więc z powodzeniem pełnić rolę podręcznika. Dodatkowo został wyposażony w dwa wstępy, pierwszy – ogólny, na początku książki, i drugi, po 27. Lekcji. We wstępie poprzedzającym całą książkę autor zwracał się do dzieci, że do dnia, jakim jest dzień pierwszej komunii, należy się dobrze przygotować, że jest to wielkie szczęście gościć Jezusa w tak skromnym mieszkaniu, jakim jest ludzkie serce. Jak to wszystko zrobić? – w tym ma pomóc ten oto katechizm – „pokochajcie go serdecznie i uczcie się z niego pilnie”²⁵. Drugi wstęp, miał pomóc dzieciom, będącym już po pierwszej spowiedzi, bezpośrednio przygotować się do pierwszej komunii. Autor proponował schemat zadań do wypełnienia w ciągu dnia oraz sposób rozliczania się z nich. Była to tabelka do wpisywania krzyżyków, jeżeli dane zadanie zostało spełnione. Zaproponowano osiem zadań: pacierz poranny, dobra intencja, msza święta, nawiedzenie Najświętszego Sakramentu, umartwienia, wy-

²² Idem, *Katechizm religii katolickiej...* (wydanie 3 poprawione), s. 6–8.

²³ Interesująca jest dość długa informacja o samym wydaniu katechizmu: „W roku Pańskim 1946 w czasie od 12 sierpnia do 20 września wykonano zestaw i wydrukowano arkusze niniejszego katechizmu w drukarni toruńskiej pod zarządem państwowym nr 1 w Toruniu za dyrekcji Karola Kuszla pod kierownictwem technicznym Antoniego Meyzy tekst składał i tamał Józef Wardęga klisze wykonał Franciszek Wardęga tłoczyli Korneliusz Błędzki i Alfons Oswaldowski broszurowano pod kierunkiem Franciszka Lubiszewskiego nad drukiem czuwał ks. Zygfryd Kowalski Deo Gratias”.

²⁴ Katalog BN nie rejestruje wydania przedwojennego. Na przedwojenne wydanie wskazuje też data śmierci autora.

²⁵ A. Siara, *Katechizm przygotowawczy do pierwszej spowiedzi i komunii świętej*, Katowice 1945, s. 3.

pełniony obowiązek, pacierz wieczorny, rachunek sumienia. Zdaniem autora, był to najbardziej odpowiedni do wieku dzieci sposób przygotowania, choć ani nie jedyny, ani nawet najlepszy. Następnie autor zachęcał do dalszego, pilnego udziału w lekcjach. Po omówieniu treści lekcji zawsze następowało zdanie: „zastanów się” lub polecenie odmówienia jakiejś modlitwy, wezwania, np. „O Jezu, umocnij naszą nadzieję”, czasem cytaty z Pisma Świętego. Przy warunkach przyjęcia sakramentu pokuty ilustrowanego przypowieścią o synu marnotrawnym porównano dziecko i syna marnotrawnego. Ostatnie lekcje to bezpośrednie przygotowanie do pełnego udziału we mszy świętej. Z dwóch pozostałych wydań katalog BN rejestruje tylko wydanie z 1946 r. oznaczone jako trzecie. Nie miało ono zmian w treści w stosunku do omówionej wersji.

Autorem kilku katechizmów był ks. dr Czesław Piotrowski (1891–1963), związany z poznańską Księgarnią św. Wojciecha. W tej oficynie, już w 1942 r., a następnie w 1946 r. ukazał się *Katechizm dla dzieci przystępujących do pierwszej spowiedzi i komunii św.* Dwukrotnie, w 1948 i 1949 r. opublikowano *Krótki katechizm dla dzieci przystępujących do pierwszej spowiedzi i komunii św.*, również dwukrotnie w omawianym okresie, w roku 1947 i 1949, ukazał się jego *Katechizm podstawowy* będący rozszerzeniem poprzednich tekstów.

Jak już wspomniano, jeszcze w czasie wojny w 1942 r. w nakładzie 30 tys.²⁶ egzemplarzy ukazał się *Katechizm dla dzieci przystępujących do pierwszej spowiedzi i komunii św.* Zachowany w Bibliotece Narodowej egzemplarz nosi wpisaną ołówkiem datę eo (egzemplarz obowiązkowy) 20 czerwca 1942 r. i pieczętę Staatsbibliothek Warschau. Drugie wydanie tego katechizmu ukazało się wkrótce po wojnie w 1946 r. i posiadało jeszcze wojenne *imprimatur* z 14 stycznia 1942 r. Tekst składał się z 6 części – pacierza, innych modlitw i aktów strzelistych, małego katechizmu, najgłówniejszych prawd katechizmowych, praktycznego przygotowania do spowiedzi i komunii św. oraz pieśni. W sumie zawarto 200 pytań i odpowiedzi obejmujących całość podstawowych prawd wiary. Jedyną zmianą w wydaniu powojennym było dodanie trzech pieśni – *Pieśni żalu (Boże w dobroci nigdy nie przebrany...)*, *Twoja cześć, chwala, nasz wieczny Panie...* oraz *U drzwi Twoich stoję Panie...* – do pięciu już istniejących, tak, że w sumie było ich osiem²⁷.

We wstępie autor określił wiek przystępujących do pierwszej spowiedzi i komunii św. na około 9 lat. Uprzedził, że zawarty materiał dzieci powinny opanować pamięciowo, ale wymaga on szczegółowego oraz faktycznego i przykładowego uzupełnienia przez katechetę. Dlatego do samego katechizmu dodano modlitwy przeznaczone do jak najlepszego przygotowania się do spowiedzi i komunii św. oraz kilka pieśni.

Ta sama treść pojawiła się w 1948 i w 1949 r. pod nieco zmienionym tytułem jako *Krótki katechizm dla dzieci przystępujących do pierwszej spowiedzi i komunii św.* W wydaniu z 1948 r. widnieje jeszcze wojenne *imprimatur* z 14 stycznia 1942 r. Natomiast trudno wyjaśnić, dlaczego wydanie z 1949 r. oznaczone jest jako III²⁸.

²⁶ Informacja wpisana ołówkiem na egzemplarzu dostępnym w BN.

²⁷ Dodanie trzech pieśni spowodowało zwiększenie liczby stron. W wydaniu z 1942 r. katechizm liczył 61 stron, a w wydaniu z 1946 r. – 64 strony.

²⁸ Być może w 1948 r. był dodruk katechizmu.

Katechizm podstawowy, mimo że nie był wprost adresowany do dzieci, zawierał tę samą treść, co poprzednie wydania, uzupełnioną jedynie o kilka dodatkowych pytań (było ich o sześć więcej, łącznie 206) oraz objaśnienia, w których znalazły się obrzędy mszy św. i ministrantura w spolszczonej łacinie. Uwagę zwraca natomiast niezwykle staranna szata graficzna książki, ilustracje są czerwono-czarne, wprowadzono liczne ozdobniki w tekście, podkreślenia, wyróżnienia pobożnych haseł w czerwonych ramkach, np. „kto dobrze się modli, ten cnotliwie żyje”, „wstrzeźliwość hartuje ciało i duszę”, „kochajmy Jezusa Eucharystycznego”, cytaty z Pisma Świętego, np. „Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią” (Mt 5,7), „Kto nie uwierzy będzie potępiony” (Mk 16,16). Zamieszczono też informację, że książka ukazuje się w 50. roku pracy i działalności wydawniczej księgarni św. Wojciecha w Poznaniu, co być może było jednym z powodów tak starannego wydania.

Warto przytoczyć pytanie nr 204 zawarte w dziale „Główne obowiązki katolika” – „Na czym polegają obowiązki Polaka-katolika wobec Ojczyzny?” odpowiedź – „Dobry Polak-katolik spełnia sumiennie swoje obowiązki, modli się za Ojczyznę i dąży do jej rozwoju”²⁹. Pod spodem w ramce umieszczono napis: „Hasłem naszym jest Bóg i Ojczyzna”. Uzupełniono to następującym podkreślonym tekstem: „Ojczyzna to kraj, w którym żyli nasi przodkowie, dla którego pracowali, ponosili trudy i nieraz życie składali w ofierze. Naród zaś to wielka rodzina, w której żyjemy jak bracia i siostry złączeni jednością pochodzenia, mowy i obyczajów. Ojczyzna nasza wydała wielu Świętych i bohaterów. Ojczyznę musimy kochać i wobec niej wzorowo postępować”³⁰, oraz rysunkiem idącego przez pola kilkuletniego Jezusa z królewskim jabłkiem w jednej dłoni, drugą wzniesioną w geście pozdrowienia i korespondującymi z Nim dwiema końcowymi zwrotkami kolędy *Bóg się rodzi* od słów „Podnieś rękę Boże Dziecię – błogosław Ojczyznę miłą”.

Wydanie z 1949 r. nie różniło się niczym od pierwszego poza ujawnieniem wysokości nakładu, który wynosił 50 tys. egzemplarzy³¹.

Prawdziwym przykładem na umieszczenie w jednej książce kilku gatunków tekstów jest pozycja ks. dr. Józefa Wojtukiewicza pt. *Pan Jezus z nami. Katechizm*

²⁹ Cz. Piotrowski, *Katechizm podstawowy*, Poznań 1947, s. 73.

³⁰ Ibidem, s. 74.

³¹ Warto wspomnieć, że zmiany przyniosło wydanie trzecie z 1950 r. opublikowane w nakładzie 40 tys. egzemplarzy. Od strony graficznej ukazało się tylko w wersji czarno-białej, już bez informacji o pięćdziesięcioleciu wydawnictwa. Od strony treści we wspomnianym wyżej pytaniu nr 204. Porównajmy: pytanie – „Na czym polegają obowiązki katolika wobec Ojczyzny?”, odpowiedź – „Dobry katolik spełnia sumiennie swoje obowiązki, modli się za Ojczyznę i dąży do jej rozwoju”. Wyeliminowano z treści termin Polak-katolik, w ramce pod odpowiedzią na pytanie znalazło się też inne hasło – „Pracujemy dla Boga i Ojczyzny”. Zupełnie natomiast zmieniono tekst uzupełniający, który otrzymał taką postać: „Pragnąc rozwoju Ojczyzny, musimy dla Niej uczyć się i pracować. Udoskonalając się także w swym zawodzie, będziemy mogli dla Niej wydajniej działać. Lenistwo jest jednym z grzechów głównych, pracowitość natomiast jedną z największych cnót. O obowiązku pracy mówi też często Pismo św. (II Tess. 3.10, Ef. 4.28, Mt. 25. 14–30)”.

„W celu zapewnienia Narodowi, Polsce Ludowej i jej obywatelom najlepszych warunków rozwoju oraz możliwości wszechstronnej i spokojnej pracy” zawarte zostało porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Episkopatem Polski. (Porozumienie z dnia 14 IV 1950 r.). Ten socjalistyczny w swojej wymowie tekst został uzupełniony równie poprawną politycznie ilustracją – na tle konturów mapy PRL-u z wyraźnie zaznaczoną i opisaną zachodnią granicą na Odrze i Nysie oraz wymienionymi z nazwy miastami Szczecin (w uzupełnieniu rysunek okrętu), Gdańsk, Lublin, a także przedstawionym w formie rysunku obrazem Krakowa (symbolizowanym przez kościół Mariacki), Śląska (kominy hut i wieże kopalni) mamy postać nastoletniego Jezusa z rozłożonymi rękami. Zatem, jak widać, zmieniała się Polska, zmieniał się i Jezus. Prawdopodobnie jest to wyraźny ślad ingerencji cenzorskiej. W rozdziale „Inne modlitwy i akty strzeliste” dodano modlitwę o pokój, modlitwę za Ojczyznę i Prezydenta, co tylko potwierdza przypuszczenie. Socjalizm wkroczył do katechizmu zarówno w warstwie tekstowej, jak i graficznej.

i biblijka. Książka kartkowa obrazkowa do nauki religii rzymskokatolickiej. Przygotowanie do pierwszej spowiedzi i komunii świętej. W 1946 r. ukazały się dwa wydania: jedno nakładem Wydawnictwa Instytutu Katolickiego w Częstochowie³² drukowane w drukarni Henryka Nagłowskiego było bardzo skromne, o ubogiej szacie graficznej, natomiast drugie, znacznie ładniejsze, w twardej, kartonowej okładce, drukowane było w drukarni diecezjalnej św. Krzyża w Opolu. Oba wydania miały podłużny albumowy format, taką samą treść, układ, ilustracje, różniło je tylko zamieszczenie spisu treści. W wydaniu częstochowskim został on umieszczony na początku książki, w wydaniu opolskim na końcu. Katechizm zawierał sporą porcję wiedzy religijnej i biblijnej. W 67 rozdziałach najważniejsze wydarzenia ze Starego Testamentu (dalej: ST) i Nowego Testamentu (dalej: NT) zostały uzupełnione rozważaniami nad 10 przykazaniami bożymi, przykazaniami miłości, głównymi prawdami wiary, przykazaniami kościelnymi (rozd. obowiązki katolika), sakramentami świętymi. Dołączono przygotowanie do spowiedzi i komunii św., wyjaśniono przebieg mszy św., znalazł się też przykład dwóch polskich świętych – Stanisława Kostki i Jana Kantego. Całość zamykało rozważanie na temat Sądu Ostatecznego. Książka była bogato ilustrowana³³ i przeplatana modlitwami, psalmami, pieśniami religijnymi (kolęda *Mędrzy świata monarchowie*, pieśni wielkopostne *Ludu, mój ludu*, *Wisi na krzyżu*, wielkanocne *Wesoły nam dzień dziś nastał* czy *Boże w dobroci nigdy nie przebrany*). W przygotowaniu do spowiedzi wykorzystano ewangelię o synu marnotrawnym.

Katechizm nie miał typowego układu pytań i odpowiedzi, przynosił raczej po prostu wiedzę religijną popartą biblijnymi przykładami. A może było odwrotnie – to z przykładów zaczerpniętych z Biblii wysnuwano kolejne prawdy wiary, stąd na przykład omówienie 10 przykazań znalazło się w treści zaraz po opisie wyjścia Izraela z Egiptu. W ilustracjach w wyraźny sposób połączono Paschę Izraela (ST) z Paschą Jezusa (NT). Rozdział pt. *Boże coś Polskę* nawiązujący do znanej pieśni, a omawiający święto Najświętszej Marii Panny Królowej Polski został zilustrowany ryngrafem z orłem w koronie.

Ten sam ryngraf pojawił się w trzecim wydaniu katechizmu z 1947 r. wydanego również przez Wydawnictwo Instytutu Katolickiego, tym razem we Wrocławiu. Zostało ono opublikowane w mniejszym, bardziej poręcznym formacie, gdzie zabrakło spisu treści. Zawierało znacznie więcej wstawek typu katechizmowego, popartych scenami i przypowieściami biblijnymi wprowadzającymi temat, pojawiło się też kilka nowych rysunków (np. obrazek przedstawiający młodego Dawida pasterza, czy Marii Magdaleny ocierającej włosami stopy Jezusa), wszystkie ilustracje były podpisane. Dodano wskazówki i pouczenia typu: „kiedy diabeł kusi do grzechu, dzieci modlą się do Anioła Stróża, żeby strzegł od złych myśli i grzechów”, „módlmy się do Matki Boskiej za wszystkich grzeszników, żeby się poprawili”, „Panu Jezusowi ofiarujemy naszą wiarę, pracę i cierpliwość, bo Pan Jezus jest

³² Wojtukiewicz był założycielem i rektorem Instytutu Katolickiego – wyższej szkoły przygotowującej katolickich wychowawców i katechetów. Zob. *Słownik katechetów polskich XX w.*, Warszawa 2003, s. 274–275.

³³ Niektóre ilustracje były tożsame z książką Wojtukiewicza, *Ojczy nasz*, Częstochowa 1946, niektóre były podpisane.

naszym Królem”, zabrakło natomiast omówienia innych sakramentów poza spowiedzią i komunią św. oraz wskazania na przykłady świętych.

Ksiądz Józef Wojtukiewicz był także autorem *Katechizmu dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii świętej* zgodnego ze wskazaniem dekretu Piusa X *Quam Singulari* i katechizmu kardynała Piotra (Pietra) Gasparriego. Został dostosowany do kartkowo-obrazkowego podręcznika dla klasy 2 szkoły powszechnej pt. *Z Panem Jezusem* w opracowaniu autora. W zbiorach BN zachowały się jego trzy wydania. Pierwsze ukazało się w Białymstoku w 1945 r.³⁴, kolejne, wydanie drugie z 1946 r. w Wydawnictwie Instytutu Katolickiego w Częstochowie, a wydanie oznaczone jako czwarte w 1949 r. również w Wydawnictwie Instytutu Katolickiego we Wrocławiu w nakładzie 50 tys. egzemplarzy³⁵. W tym ostatnim wydaniu zabrakło już informacji, że katechizm jest przystosowany do podręcznika dla klasy 2 szkoły powszechnej, pozostała jedynie wzmianka o zgodności z dekretem papieskim i katechizmem Gasparriego.

Wszystkie zachowane wydania miały taki sam układ i podobną treść. Składały się z dwóch podstawowych części: pacierza i katechizmu właściwego w klasycznym układzie pytanie–odpowiedź. W zakończeniu wydania z 1946 r. dodano rachunek sumienia z grzechów przeciwko przykazaniom bożym i kościelnym, grzechów głównych oraz obowiązkom stanu – dzieciom zadawano pytania o odrabianie i uważanie na lekcjach, przeszkadzanie innym, ucieczki ze szkoły. Modlitwy do anioła stróża, pobożne westchnienia oraz modlitwa przed i po jedzeniu w wydaniu pierwszym zostały zamieszczone na końcu książki, a w obu następnych wydaniach w części poświęconej pacierzowi.

Włoski kardynał Piotr (Pietro) Gasparri (1852–1934)³⁶ w 1930 r. wydał *Catechismus catholicus* (Katechizm katolicki)³⁷. Stosunkowo szybko katechizm Gasparriego został przetłumaczony na język polski. Już w 1932 r. w poznańskim wydawnictwie św. Wojciecha ukazał się *Katechizm katolicki z polecenia jego emnencji x. Dr Augusta Hlonda Prymasa Polski z 4 wydania łąc. przetłum. X. Jan Korzonkiewicz*. Natomiast w 1936 r. ukazało się trzecie już wydanie *Małego katechizmu dla przygotowania dzieci do spowiedzi i komunii świętej na podstawie katechizmu kardynała Piotra Gasparriego*. Wersję dla dzieci opracował ks. dr Józef Łapot. Katechizm ukazał się w Kielcach w drukarni „Jedność”, kosztował 15 groszy. W treści zawierał pacierz, 260 pytań i odpowiedzi katechizmowych, spowiedź powszechną, akty wiary, nadziei i miłości, rachunek sumienia według ks. J. Grabowskiego z 10 przykazań bożych, 5 przykazań kościelnych i grzechów głównych, modlitwy przed i po jedzeniu oraz modlitwę *Anioł Pański*.

Po wojnie, w 1946 r. także w drukarni „Jedność” ukazało się w niezmiennionej wersji siódme wydanie tego katechizmu. Kolejne, z 1948 r. ks. Józef Łapot

³⁴ Z adnotacją „pozwalamy drukować” z 11 IV 1945 r.

³⁵ Brak wydania trzeciego.

³⁶ Piotr Gasparri był współtwórcą kodeksu prawa kanonicznego, za Benedykta XV i Piusa XI pełnił funkcję Sekretarza Stanu Stolicy Apostolskiej. W 1566 r. sobór trydencki wydał *Catechismus romanus* (Katechizm rzymski) przeznaczony głównie dla proboszczów. Papież Klemens VIII i Benedykt XV chcieli wprowadzić katechizm św. Piotra Bellarmina z 1598 r. Sobór Watykański I nosił się z zamiarem przygotowania takiego katechizmu. Kardynał Gasparri podjął tę inicjatywę.

³⁷ J. Wiślicki, *Kardynał Piotr Gasparri. Kartka z życia Kościoła katolickiego*, Lublin 1935.

wydał własnym nakładem, a wydrukowała je drukarnia Z. Opałki i s-ka z Kielc³⁸. W treści tego wydania zabrakło rachunku sumienia i modlitwy *Anioł Pański*. Stało się ono podstawą dla wydania oznaczonego jako IV poprawione, które ukazało się w 1948 r. w nakładzie 5 tys. egzemplarzy i ostatniego, w interesującym nas okresie, wydania z 1949 r.

W 1946 r. ukazało się wydanie trzecie³⁹ *Katechizmu diecezjalnego rzymsko-katolickiego dla dzieci starszych przystępujących do spowiedzi i komunii świętej generalnej. Obowiązujący w diecezji Płockiej w myśl 202 Statutu Synodu Diecezjalnego. Kurs Wyższy* anonimowego autora. Treść przynosiła rozbudowany pacierz, 15 punktów, jak ma się zachowywać i jakie ma być każde dobre dziecko – pobożne, skromne, posłuszne, grzeczne. Następnie były pytania i odpowiedzi katechizmowe podzielone na trzy części – 1. W co mamy wierzyć, 2. Co mamy czynić, a czego unikać, 3. O łasce Boskiej. Dodano też rachunek sumienia według 10 przykazań bożych, 5 przykazań kościelnych i grzechów głównych. Katechizm był pozbawiony wstępu i komentarzy.

Jezuita, ks. Józef Cyrek (1904–1940) był autorem *Katechizmu dla polskich dzieci* wydawanego w Krakowie w Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy. Pierwsze wydanie ukazało się przed wojną w 1938 r. i było zatwierdzone przez MWRiOP do użytku w II klasie szkoły powszechnej. Po wojnie, już po śmierci autora ukazało się wydanie w roku 1947 oraz dwa kolejne w roku następnym. Wszystkie były zatwierdzone przez Ministerstwo Oświaty do użytku w II klasie szkoły powszechnej⁴⁰. Dwa wydania z 1948 r. były sygnowane jako wydanie 3. Druk jednego ukończono w marcu 1948 r., ukazało się w nakładzie 37 tys. egzemplarzy, miało beżową okładkę, drugie w październiku tego roku w nakładzie 40 tys. egzemplarzy z okładką w kolorze niebieskim. Oba miały takie samo *imprimatur* z grudnia 1947 r. Zarówno wydanie z 1938 r., jak i powojenne zostały zaopatrzone w informację, że „katechizm niniejszy opracowany jest na podstawie katechizmu ks. kan. Quineta pt. *Mon Jolie Petit Catechisme*. Ilustracje wykonali: P. Rousseau, A. Żmuda, M. Woźnicki”.

Był to katechizm, a właściwie raczej podręcznik, przygotowujący dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii świętej. Schemat każdego rozdziału obejmował omówienie treści, ćwiczenia do wykonania, pytania i odpowiedzi. W ćwiczeniach autor nawiązywał do aktualnej sytuacji dziecka, np. prosił, żeby mówiło prawdę, przebaczało, odmawiało modlitwy. Rozdział kończył się kolędą, modlitwą lub inną pieśnią stosowną do roku kościelnego bądź tematu rozdziału. Rysunki w wydaniu z 1938 i 1947 r. są dwutorowe, z jednej strony przedstawiają sceny z życia Jezusa i innych postaci biblijnych, z drugiej sceny z życia dziecka, do którego adresowany był podręcznik. Całość poprzedzał wstęp z adresem w nagłówku: „Drogi dziecko”, a kończył się zdaniem: „Pokochasz Go także i ty, przyjmiesz Go pobożnie do serca w Komunii św., a On dopomoże ci być dobrym, wzorowym polskim dzieckiem”. Treść zawierała historie biblijne ze ST (od stworzenia świata przez historię

³⁸ Ten egzemplarz nosił stempel z informacją: Nr L-1903 (był to numer cenzora) zezwala się na rozpowszechnianie cenzor B.K.P. (Biura Kontroli Prasy) województwa kieleckiego z dn. 10 IV 1948 r. oraz stempel „egzemplarz uwiadamiający”.

³⁹ Brak informacji o wydaniach 1 i 2.

⁴⁰ W pierwszych latach powojennych korzystano z programu nauczania religii z 1935 r.

Kaina i Abła, Noego, powołanie Abrahama, historię Józefa egipskiego, Mojżesza wraz z nadaniem 10 przykazań oraz króla Dawida), następnie były to historie z Ewangelii (od zwiastowania do zesłania Ducha św.). Uzupełnieniem był rozdział o Matce Bożej pt. „Kochaj Matkę Najświętszą!” i „Modlitwy dziecka”.

W 1947 r. w Łodzi ukazało się oznaczone jako piąte wydanie *Katechizmu rzymsko-katolickiego dla dzieci przystępujących do pierwszej komunii św.* w opracowaniu ks. Błońskiego⁴¹. Pierwsze wydanie wydrukowano przed wojną w 1935 r., w katalogu BN brakuje wydań 2., 3. i 4. Ponieważ jednak oba dostępne wydania nie różnią się między sobą treścią, a jedynie jakością druku, papieru, można przypuszczać, że brakujące wydania miały taki sam charakter. Treść rozpoczyna się od znaku krzyża świętego i trzech podstawowych modlitw: *Modlitwy Pańskiej*, *Pozdrowienia Anielskiego* i *Składu Apostolskiego*. Następnie, na 32 stronach autor zawarł 134 pytania i odpowiedzi. Zwraca uwagę ilościowy rozkład pytań. I tak: „O Panu Bogu” – 12 pytań, „O stworzeniu” – 17, „O Panu Jezusie” – 18, „O kościele” – 6, „O rzeczach ostatecznych” – 12, „O przykazaniach” – 14, „O grzechu” – 6, „O sakramentach świętych” – 8, „O sakramencie pokuty” – 21, „O Najświętszym Sakramencie” – 11, „O innych sakramentach i modlitwie” – 9. Najwięcej pytań i odpowiedzi – aż 21 – dotyczyło sakramentu pokuty. Na końcu autor zamieścił akt wiary, nadziei, miłości i żalu w innej, niż znana obecnie, formie.

Dwukrotnie w tym samym 1948 r. ukazał się w Katowicach nakładem Księgarni św. Jacka katechizm opracowany przez księży Adama Cieszyńskiego i dr. Józefa Wrzoła pt. *Mały katechizm zawierający krótkie przygotowanie do pierwszej spowiedzi i komunii św.* Natomiast *imprimatur* pochodziło z 1946 r., co może sugerować, że katechizm miał swoje wcześniejsze wydania. Wydanie z 1948 r. bez określenia miesiąca, w którym zostało opublikowane, miało niebieską kartonową okładkę, a na stronie przedtytułowej umieszczono obrazek Jezusa błogosławiącego dzieci pt. „Pan Jezus, przyjaciel dzieci”. Wydanie z września 1948 r. ukazało się w 30 tys. egzemplarzy i zostało zaopatrzone w informację, że uwzględniono w nim najważniejsze określenia katechizmowe zatwierdzone przez Episkopat Polski. Katechizm rzeczywiście był „mały” liczył 80 stron i był jednym z najkrótszych. W wydaniu „wrześniowym” wprowadzono niewielkie uzupełnienia niewpływające w zasadniczy sposób na treść katechizmu⁴².

Miał klasyczny układ według pytań i odpowiedzi, już na wstępie pojawiły się trzy pytania: „Po co jesteśmy na ziemi?”, „Kto służy Bogu?”, „Która nauka uczy nas o Bogu?”, dołączono do nich ćwiczenia, między innymi polecenie założenia zeszytu i pilnej nauki. W części I, oprócz przede wszystkim pytań i odpowiedzi dotyczących *Składu Apostolskiego*, dodano również pytania o stworzenie świata, życie Jezusa, rok kościelny, modlitwy. W części II, na tej samej zasadzie, zaprezentowano 10 przykazań bożych, przykazania miłości Boga i bliźniego oraz pytania do rachunku sumienia. Święci przywołani w tej części to patroni Polski – św. Wojciech, św. Stanisław, św. Andrzej Bobola, patron młodzieży św. Stanisław

⁴¹ Tym pseudonimem posługiwał się ks. Ferdynand Jakobi (1882–1941).

⁴² Między innymi podano przykład Ampere’a, który – wymawiając słowo Bóg – odstaniał głowę, a podziwiając piękno przyrody, mówił: „Jaki Bóg jest wielki”. Rozbudowano naukę o grzechu, dodano modlitwę różańcową, pojawiło się więcej pytań dotyczących sakramentu małżeństwa.

Kostka i patroni Śląska – św. Jadwiga i św. Jacek. Warto zwrócić uwagę, że przy IV przykazaniu mówiącym o czci należnej rodzicom do osób godnych szacunku dołączono przełożonych i ojczyznę – „drugą matkę”, przy ćwiczeniach zalecano czytanie życiorysów wielkich Polaków, np. Żółkiewskiego, Chodkiewicza, Czarnieckiego, ks. Kordeckiego, co może sugerować lekturę dzieł H. Sienkiewicza.

Część III poświęcona była sakramentom, szczególnie mszy św. Wyjaśniono, jak wygląda ołtarz, tabernakulum, szaty liturgiczne. Objąsnilo dokładnie, jak należy przyjmować komunię św. i odmawiać poszczególne modlitwy – *Ojcze nasz*, *Zdrowaś Mario*. W końcowym dodatku znalazły się modlitwy pacierza, różaniec, modlitwy do spowiedzi św., wzór rachunku sumienia, odnowienie przymierza chrztu św., krótkie wierszyki do dowolnego użytku.

Charakterystyczną cechą tego katechizmu była duża liczba ilustracji. Do prawie każdego pytania i zagadnienia dołączono symboliczne, czarno-białe, wykonane piórkami, obrazki nieznanego autora. Na przykład tajemnicę Trójcy św. symbolizowały trzy płonące świece, których płomienie łączyły się w jeden, czyść symbolizował kwiat lilii.

W 1949 r.⁴³ w lutym oraz na przełomie lipca i sierpnia ukazały się dwa wydania *Małego katechizmu* w opracowaniu już tylko ks. Adama Cieszyńskiego. Zostały oznaczone jako 6. i 7. W Bibliotece Narodowej nie zachowały się wydania wcześniejsze. Wydanie lutowe wydrukowano w nakładzie 15 tys. egzemplarzy w Drukarni Katolickiej, a wakacyjne w nakładzie 50 tys. egzemplarzy w tej samej drukarni, która znalazła się w tym czasie już pod zarządem państwowym. Zamieszczona na czwartej stronie okładki reklama Księgarni św. Jacka, liczba stron (88) i beżowy kolor okładki nie uległy zmianie. Fakt, że nakład wakacyjny ukazał się w tak dużej liczbie egzemplarzy, trzeba przypisać informacji, że katechizm został zatwierdzony pismem z dnia 31 lipca 1949 r. przez Ministerstwo Oświaty jako podręcznik do użytku szkolnego dla uczniów niższych klas szkół podstawowych⁴⁴. Oba wydania nie różniły się między sobą treścią, warto natomiast odnotować zmiany w stosunku do poprzednich wydań *Małego katechizmu* autorstwa dwóch księży. Przede wszystkim dokładniej omówiono układ mszy św. i przebieg roku kościelnego, przywołano w całości przypowieść o synu marnotrawnym, sakrament namaszczenia chorych został nazwany ostatnim namaszczeniem, niektóre pytania oznaczono symbolem gwiazdki, co sygnalizowało, że są przeznaczone dla dzieci starszych. Ogólnie katechizm miał więcej pytań, bardziej rozbudowaną treść, więcej ilustracji zwłaszcza przy omawianiu mszy św. czasem też dodane polecenia typu: zapisz sobie, zapamiętaj. Autor wyeliminował wcześniej publikowane wierszyki.

W 1949 r. nakładem Kurii Diecezjalnej w Kielcach w kieleckiej Księgarni „Jedność” ukazał się w nakładzie 25 tys. egzemplarzy *Mały katechizm diecezjalny dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii św.* Jego autorem był ks. Władysław Czełuśniak (1911–1994), kapłan diecezji kieleckiej, nauczyciel religii w szkołach podstawowych, a po wojnie w liceum bł. Kingi⁴⁵, niezwykle za-

⁴³ *Imprimatur* z 1948 r.

⁴⁴ Nie podano, dla której konkretnie klasy.

⁴⁵ D. Wojciechowski, *Niezłomny w walce o religię w szkole. Ks. Władysław Czełuśniak (1911–1994)*, *Nasz Dziennik*, 2008, nr 273, s. 25.

służony w obronie katechezy w szkołach. Słynął jako dobry kaznodzieja, zwłaszcza w zakresie kazań o tematyce patriotycznej⁴⁶, w maszynopisie pozostawił dwa tomy kazań o tematyce społecznej. *Mały katechizm*, to jego jedyna opublikowana książka w omawianym okresie, z czarno-białymi, schematycznymi rysunkami lzy Borowskiej. Zawierała, oprócz podstawowych modlitw pacierza, 274 pytania i odpowiedzi katechizmowe dotyczące wyznania wiary (Bóg Ojciec, Trójca św., Aniołowie, Jezus Chrystus, Duch św., Kościół, człowiek), 10 przykazań, sakramentów św. oraz rachunek sumienia według przykazań bożych i kościelnych. Każdy rozdział katechizmu był poprzedzony krótkim wstępem objaśniającym, np. „Twój udział we Mszy św.” – „Przyjdź punktualnie na Mszę św. W kościele zachowuj się spokojnie i ze skupieniem. Podczas Mszy św. módl się całym sercem. Możesz się modlić ze swej książeczki”⁴⁷. Czełuśniak był kapłanem zatroskanym o religijną edukację i wychowanie młodzieży. Sześć lat później, w 1955 r. na konferencji dla księży katechetów wypowiedział takie zdanie: „Pierwszym obowiązkiem księdza jest troska o młodzież. Trzeba wszystkie siły wyłożyć, by ją utrzymać przy Kościele. Będziemy przygotowani na to, że w ogóle religii w szkołach nie będzie. Również nie będzie później pomocy katechetycznych, dlatego wykupujcie katechizmy, obrazy, podręczniki i nie szcędźcie na to pieniędzy”⁴⁸. Niewątpliwie miał rację, gdyż w 1961 r.⁴⁹ na ponad 30 lat usunięto religię ze szkół.

Również w 1949 r. ukazał się w wydawnictwie siostr Loretanek w Warszawie *Krótki katechizm do pierwszej spowiedzi i komunii świętej* w nakładzie 5 tys. egzemplarzy autorstwa ks. Witolda Kowalskiego. Tekst katechizmu, o czym informowano na stronie tytułowej został ułożony na podstawie uchwały Episkopatu Polskiego z 1948 r.⁵⁰. Bardzo interesujące jest *imprimatur* tej pozycji. Zostało podpisane na zamku w Bierzgłowie (*In Arce Bierzgłowo*) 17 grudnia 1948 r. przez biskupa Adolfa Szelażka (1865–1950). Sam Szelażek był biskupem łuckim, w 1945 r. został aresztowany przez NKWD i więziony w Kijowie, deportowany do Polski w 1946 r., ostatnie lata życia spędził właśnie na zamku w Bierzgłowie⁵¹ koło Torunia.

Na 32 stronach tego bardzo krótkiego katechizmu zamieszczono, oprócz pacierza, nienumerowane pytania i odpowiedzi dotyczące podstawowych prawd wiary (o Panu Bogu, o Panu Jezusie). Odpowiedzi wydrukowano pogrubioną czcionką. Katechizm składał się z 12 części, w ostatniej znalazły się praktyczne wskazówki służące do przygotowania się do spowiedzi oraz ministrantura po łacinie. Całość kończyła pieśń poranna (*Kiedy ranne wstają zorze*) i pieśń wieczorna (*Wszystkie nasze dzienne sprawy*).

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ W. Czełuśniak, *Mały katechizm diecezjalny...*, Kielce 1949, s. 74–75.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ W 1961 r. sejm PRL uchwalił ustawę o rozwoju systemu oświaty i wychowania definitywnie usuwającą lekcje religii ze szkół.

⁵⁰ Być może duża liczba opublikowanych w roku 1948–1949 katechizmów była wynikiem wspomnianej uchwały Episkopatu Polski.

⁵¹ W 1946 r. parafię w Bierzgłowie objął ksiądz repatriant z diecezji łuckiej. „W nieopodal Bierzgłowa leżącym zamku znalazło schronienie wielu kapłanów z diec. łuckiej wraz ze swym arcybiskupem J.E. ks. biskupem Adolfe Szelażkiem”. *Kronika Rzymskokatolickiej Parafii Wniebowzięcia N.M. Panny w Bierzgłowie* [online], [dostęp 26 I 2017]. Dostępny w World Wide Web: www.parafiawbierzgłowie.pl. Szelażek został pochowany w kościele św. Jakuba w Toruniu, w 2013 r. wszczęto jego proces beatyfikacyjny, zakończenie etapu diecezjalnego procesu nastąpiło we wrześniu 2016 r.

Katechizm musiał zostać zaaprobowany przez władze świeckie, gdyż był wydany jeszcze siedmiokrotnie, łącznie miał osiem wydań⁵². Na beżowej okładce umieszczono rysunek siedzącego Jezusa otoczonego przez słuchające go dzieci. Na ilustracji zwraca uwagę fakt, że Jezus ma bose stopy, a wszystkie dzieci noszą buciki. Treść katechizmu uzupełniono o elementy pacierza – trzy cnoty boskie, cztery cnoty główne, uczynki miłosierne co do duszy i co do ciała. To spowodowało przesunięcie tekstu o jedną stronę. Aby jej nie dodawać, oba wydania miały tę samą liczbę stron, dwie ostatnie zwrotki pieśni porannej i pieśń wieczorną wydrukowano na trzeciej stronie okładki.

2. Katechizmy ogólne / skrócone

Już w 1945 r. w Wągrowcu ukazał się anonimowy *Skrócony katechizm diecezjalny*. Zawierał w sumie 170 pytań i odpowiedzi. We wstępie znalazły się trzy pytania o znak krzyża świętego, następne dotyczyły: przykazań – 10 przykazań bożych (pytania 4–74) i 5 kościelnych (75–83) z uwagą, że Kościół zakazuje jeszcze innych rzeczy, np. czytania złych książek, należenia do masonów i związków bezbożnych, palenia zwłok⁵³. Kolejne podejmowane tematy to: grzech, sumienie, dobre uczynki, cnota i doskonałość, łaska, modlitwa (*Ojcze nasz* i *Zdrowaś Mario*), sakramenty święte, choć nie padało ani jedno pytanie o sakrament małżeństwa.

Następnie było przygotowanie do spowiedzi – rachunek sumienia z przykazań bożych i kościelnych oraz grzechów głównych. W dodatku znalazł się pacierz, różaniec, święta kościelne, suche dni, wigilie z postem, czasy zakazane, trzy pieśni – *Boże coś Polskę*, *My chcemy Boga* i *Kiedyś o Jezu*. Uzupełnieniem była łacińska, skrócona wersja ministrantury.

Nowy katechizm diecezjalny ukazał się po raz pierwszy w Poznaniu w 1933 r. w nakładzie 20 tys. egzemplarzy⁵⁴. Natomiast pierwsze wydanie powojenne opublikowano już w 1945 r. w Potulicach w Wydawnictwie Seminarium Zagranicznego nakładem Drukarni i Księgarni św. Wojciecha, kolejne w 1947 r. Wszystkie wydania były anonimowe, tylko na podstawie informacji zapisanej ołówkiem na zachowanym w BN egzemplarzu z 1933 r. należy przypuszczać, że autorami katechizmu byli księża: Zygmunt Baranowski, Seweryn Kowalski i Jan Kanty Noryśkiewicz. We wszystkich wydaniach brakuje spisu treści, pojawia się natomiast informacja, że treść katechizmu została uzgodniona z kierunkiem najnowszych prac Stolicy Apostolskiej w tej dziedzinie. Całość katechizmu, w klasycznym układzie pytań i odpowiedzi, składała się ze wstępu i trzech części, w uzupełnieniu znalazło się przygotowanie do spowiedzi dla młodzieży – modlitwa przed rachunkiem sumienia, sam rachunek sumienia, żal za grzechy, postanowienie poprawy, spowiedź oraz modlitwy pacierza. Omówiono także święta kościelne, suche dni (środy, piątki i soboty po św. Łucji – 13 XII, po Środzie Popielcowej, po Zielonych Świątkach, po święcie Podwyższenia Krzyża św. 14 IX.), wigilie z postem i czasy zakazane.

⁵² Kolejne wydania w latach 1950, 1958, 1964, 1966, 1967 i 1968. W katalogu BN brakuje wydania 4., które prawdopodobnie ukazało się między rokiem 1958 a rokiem 1964. Wydanie z 1958 oznaczono jako 3., a z 1964 jako 5.

⁵³ *Skrócony katechizm diecezjalny*, Wągrowiec 1945, s. 16.

⁵⁴ Kolejne wydania w latach 30. XX w. to rok 1935 i 1939.

Katechizm obejmował w sumie 296 pytań. W kolejnych wydaniach nie ma wielkich różnic w treści. W wydaniu z 1945 r. dodano do części pierwszej cztery pytania o czci świętych, które w wydaniach przedwojennych były umieszczone w rozdziale o bożych przykazaniach. Niewielkie zmiany dotyczyły informacji o sakramencie małżeństwa.

W wydaniach powojennych wyeliminowano pytania o bractwach i pielgrzymkach. W edycjach wcześniejszych wymieniano niektóre bractwa z nazwy (np. Bractwo różańcowe, matek chrześcijańskich, stowarzyszenie św. dziecięstwa, Papieskie Dzieło Rozkrzewiania Wiary, Sodalicje Mariańskie, konferencja św. Wincentego à Paulo), co później zostało pominięte.

W 1947 r. w Księgarni Krakowskiej ukazał się *Krótki katechizm rzymsko-katolicki*. Jego autorem był ks. biskup Edward Likowski. Na 96 stronach zawarto 444 pytania i odpowiedzi katechizmowe na dwóch poziomach, dla niższego stopnia i – oznaczone gwiazdką – dla stopnia wyższego. Katechizm nie zawierał wstępu, został podzielony na dwie części – katechizm ogólny i szczegółowy. Został poprzedzony zbiorem podstawowych modlitw i uzupełniony dwoma dodatkami – przygotowaniem do spowiedzi świętej dzieci i ministranturą. W przygotowaniu do spowiedzi zamieszczono modlitwy przed rachunkiem sumienia i po spowiedzi oraz rachunek sumienia z 10 bożych przykazań, 5 kościelnych, grzechów głównych, a także akt żalu i obietnicę poprawy. Ministrantura w wersji łacińskiej została poprzedzona krótkim wstępem. Autor sugerował, że „każdy chłopiec winien w czasie przysposobienia do spowiedzi i komunii św. wyuczyć się ministrantury. Z chwilą, kiedy ma przystąpić do Najśw. Sakramentu Ołtarza, powinien też znać służbę ołtarza i chętnie ją pełnić przy Mszy św. i przy innych nabożeństwach”⁵⁵.

Natomiast w 1949 r. ukazał się w Tarnowie w nakładzie 10 tys. egzemplarzy *Katechizm diecezjalny*⁵⁶ opracowany przez członków, jak się można domyślać, księży, z Diecezjalnej Komisji Szkolnej. W katechizmie brakuje wstępu, który w wyraźny sposób wskazywałby na adresata. Sądząc jednakże po tym, że opracowała go Komisja Szkolna zapewne był skierowany do uczniów szkół podstawowych. Oprócz typowych pytań i odpowiedzi katechizmowych dotyczących spraw wiary (*Skład Apostolski*, 10 przykazań bożych, 5 przykazań kościelnych, nauki o grzechu, łasce bożej, sakramentach i modlitwie) zawierał dwa dodatki. Jednym z nich było obszernie przygotowanie do spowiedzi św., drugim ministrantura. Zapis służenia do mszy św. ułożony został w dwóch kolumnach. W jednej był tekst łaciński, w drugiej jego polska wymowa (zapis fonetyczny). Schematyczne pytania i odpowiedzi były uzupełnione dodatkowymi wyjaśnieniami, przykładami z życia świętych, cytatami z Pisma Świętego i pieśniami. Na przykład, po pytaniu dotyczącym uznawania za prawdę wszystkiego, co Bóg objawił, pojawił się taki przykład: „Świętemu Ludwikowi IX królowi francuskiemu doniesiono, że w kaplicy ukazał się P. Jezus w Hostii Przenajświętszej jako małe dziecko. Król nie poszedł

⁵⁵ Ibidem, s. 90.

⁵⁶ *Katechizm diecezjalny*, opracowany przez Diecezjalną Komisję Szkolną, Nakład Diecezjalna Spółdzielnia Wydawnictw Religijnych „Veritas”, Tarnów 1949, s. 206. Imprimatur z 15 VII 1948 r., druk katechizmu ukończono w maju 1949 r., zatem mógł służyć uczniom w nowym roku szkolnym.

do kaplicy, lecz powiedział: »Więcej wierzę zapewnieniu P. Jezusa niż własnym oczom. Niech idą ci, co nie dowierzają«⁵⁷.

Ksiądz prof. Seweryn Kowalski opracował *Katechizm religii katolickiej* dla diecezji warmińskiej. Katechizm ukazał się w 1949 r. w Olsztynie w nakładzie 50 tys. egzemplarzy. Składał się z pacierza i trzech części – o wierze, przykazaniach, łasce bożej i sakramentach świętych. Przy omawianiu poszczególnych sakramentów znalazł się obszerniejszy fragment wyjaśniający przebieg mszy św. Katechizm zawierał łącznie 234 pytania i krótkie, przystosowane do nauczania się na pamięć, odpowiedzi. Uzupełnieniem pytań katechizmowych było przygotowanie do spowiedzi św. Na okładce umieszczono rysunek Jezusa otoczonego owcami i trzymającego na kolanach małą owieczkę, z podpisem: „Błogosławieni, którzy słuchają słowa bożego”.

Był to katechizm ogólny, nie zawierał informacji, czy jego adresatem były dzieci przygotowujące się do pierwszej komunii św. Na dziecięcego adresata może wskazywać jedynie bardzo krótka forma publikacji.

3. Katechizmy dla młodzieży

Katalog BN rejestruje trzy wydania – 5., 6. i 7. *Krótkiego katechizmu rzymskokatolickiego dla młodzieży* wydanego w Gostyninie przez jego autora ks. dr. Wincentego Helenowskiego. Wydanie piąte ukazało się nakładem autora w 1945 r., kolejne w roku 1946 i 1947 również w opracowaniu i nakładem autora⁵⁸. Katechizm, oprócz klasycznego układu treści według pytań i odpowiedzi, zawierał informacje o odpustach, jakie można uzyskać za nauczanie religii, np. rodzice zyskują 100 dni odpustu, ilekroć uczą dzieci i domowników wiary chrześcijańskiej. Uzupełnieniem całości były modlitwy pacierza, modlitwy dodatkowe, rachunek sumienia, różaniec. W wydaniu 5. i 6. dodano ministranturę. Najbardziej rozbudowana treść była w wydaniu z 1946 r. W pozostałych występowały niewielkie zmiany dotyczące zestawu modlitw⁵⁹. Na okładce książki w roku 1945 i 1947 zachęcano do nauki katechizmu. W 1945 r. zamieszczono następującą notę: „»Ze wszystkich boskich dzieł najbardziej boską rzeczą jest zbawiać dusze« – św. Dyonizy, »Przez przeszło pięć lat najsroźszej okupacji polska młodzież nie mogła się uczyć katechizmu. By odrobić tę olbrzymią krzywdę i w najszybszym tempie nauczyć kochaną młodzież polską zasad naszej Świętej wiary, katechizm ten wydaję dla usług gorliwców w dziele zbawiania dusz«”.

Natomiast w 1947 r. autor pisał: „»Ze wszystkich boskich dzieł najbardziej boską rzeczą jest współpracować w zbawieniu dusz« – św. Dyonizjusz, »Przez przeszło pięć lat najsroźszej niewoli polska młodzież nie mogła się uczyć katechizmu. Wróg nie tylko na czas swej zbójeckiej okupacji, ale na długie lata w Polsce uniemożliwił normalne nauczanie katechizmu przez dwa ciosy: wymordował gromadę duchowieństwa i zubożył ludność. By odrobić tę olbrzymią krzywdę

⁵⁷ Ibidem, s. 13.

⁵⁸ *Imprimatur* z Płocka z 1945 i 1946 r. Nie znamy wydań wcześniejszych.

⁵⁹ Były to w roku 1946: *Litania do Pana Jezusa*, *Litania do Najświętszej Marii Panny*, modlitwa o pokój, modlitwa do św. Józefa.

i w najszybszym tempie nauczyć kochaną młodzież polską zasad naszej świętej wiary wydałem ten katechizm dla usług wszystkich gorliwców w dziele zbawiania dusz. Po przez wieki nauczanie katechizmu sprawował każdy duszpasterz. Warunki i okoliczności daty obecnej i troska o przyszłość OJCZYZNY błagają każdego Polaka świeckiego o pomoc w nauczaniu katechizmu wszystkich dzieci polskich. Apostołowie świeccy, do pomocy swym nielicznym duszpasterzom!!! Jako autor i wydawca mam jedną dziś dewizę: najtańszy i najprzystępniejszy katechizm w rękę każdego polskiego dziecka w biednej Ojczyźnie. – Wszystkim tym, którzy w jakikolwiek sposób pomagali mi opracować i wydać ten katechizm, najgoręcej dziękuję: Bóg zapłać!!!«”

Na uwagę zasługuje fakt, że katechizm został wydany w niewielkim ośrodku duszpasterskim, nakładem własnym autora.

Na przełomie 1946/1947 r., a następnie w 1949 r. w Przemyślu, nakładem Kurii Biskupiej obrządku łacińskiego ukazał się liczący 127 stron *Katechizm religii katolickiej*, którego autorem był bp Wojciech Tomaka. Wydanie pierwsze zostało opatrzone podtytułem „dla młodzieży”. Natomiast w wydaniu z 1949 r. oznaczonym jako trzecie już tego podtytułu nie ma, mimo że sama treść nie uległa zmianie⁶⁰. Nakład katechizmu w 1949 r. wynosił 10 tys. egzemplarzy, a jego autor we wstępie podkreślał istotę i znaczenie katechizmu, pisząc: „Ta książeczka, zwana *Katechizmem*, zawiera w skróceniu to wszystko, w co mamy wierzyć i co mamy czynić, abyśmy byli zbawieni. Miliony ludzi zawdzięcza katechizmowi swoje szczęście doczesne i wieczne. Katechizm katolicki można śmiało nazwać najważniejszą księgą mądrości chrześcijańskiej. Dlatego trzeba go bardzo cenić i szanować, jego treść należycie sobie przyswoić i uczynić go stałym kierownikiem swych myśli i czynów od dzieciństwa aż do starości”⁶¹.

Natomiast sama treść została zaprezentowana w tradycyjnym układzie: pytanie–odpowiedź i składała się z pięciu rozdziałów. Na zakończenie każdego rozdziału proponowano – „zastanów się i odpowiedz”, np. po rozdziale pierwszym padały takie pytania: kto Cię uczył pierwszych prawd wiary? Wymień niektórych polskich świętych męczenników, którzy w obronie wiary śmierć ponieśli? Kiedy trzeba się żegnać? Dlaczego w Piśmie św. nie może być nieprawdy? Katechizm kończył się zestawem modlitw zawierających pacierz, różaniec, różne modlitwy (np. przed i po nauce), rachunek sumienia według 10 bożych przykazań, żal za grzechy.

Podsumowanie

Katechizmy są książkami wybitnie użytkowymi, wprowadzającymi w podstawy wiary, z którymi musiało się zetknąć każde dziecko przygotowujące się do pierwszej spowiedzi i komunii św. W podstawowej treści zawierały zestaw pytań i odpowiedzi na temat wiary uzupełniane pieśniami, modlitwami, ministranturą

⁶⁰ Brak w zbiorach BN wydania drugiego nie pozwala stwierdzić, czy podtytuł wyeliminowano wcześniej niż w wydaniu 3.

⁶¹ W. Tomaka, *Katechizm religii katolickiej*, Przemyśl 1946, s. 1.

i innymi dodatkami. Ich autorami byli wyłącznie księża, również biskupi, ze stopniem doktora, a nawet profesora. Wszystkie miały obowiązkowe *imprimatur*, często były dodatkowo sygnowane przez kościelnego cenzora. Niektóre z nich były zatwierdzane jako podręczniki szkolne. W omawianym zbiorze mamy do czynienia również z przeróbkami, skrótami innych katechizmów, np. R. Filochowskiego, P. Gasparriego czy Quineta. Także cenzura państwowa nie ominęła tego typu wydawnictw. Z treści eliminowano nazwy konkretnych stowarzyszeń religijnych (np. Akcji Katolickiej, Sodalicii Mariańskiej), słowo „narodowy” przy pieśni *Boże, coś Polskę*, termin Polak-katolik. Jednocześnie autorzy próbowali nawiązywać do symboli przedwojennych, zamieszczając np. ilustrację ryngrafu z orłem w koronie.

Podobnie jak w przypadku podręczników i modlitewników, była to grupa wydawnictw najbardziej schematyczna i zestandaryzowana, o ustalonym porządku prezentacji treści.

Spis katechizmów dla dzieci i młodzieży 1945–1949

BARANOWSKI, Zygmunt

Nowy katechizm diecezjalny / Zygmunt Baranowski, Seweryn Kowalski, Jan Kanty Noryśkiewicz. – Potulice: Seminarium Zagraniczne, 1947. – 93, [1] s.; 20 cm

CIESZYŃSKI, Adam

Mały katechizm: zawierający krótkie przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / Adam Cieszyński, Józef Wrzoł. – Katowice: Księgarnia św. Jacka, [1948]. – 80 s.; 21 cm

CIESZYŃSKI, Adam

Mały katechizm: zawierający krótkie przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / Adam Cieszyński, Józef Wrzoł. – Katowice: Księgarnia św. Jacka, 1948. – 88 s.; 21 cm

CIESZYŃSKI, Adam

Mały katechizm: zawierający krótkie przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / Adam Cieszyński, Józef Wrzoł. – Katowice: Kuria Diecezjalna, 1946. – s. 80

CIESZYŃSKI, Adam

Mały katechizm: zawierający krótkie przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / oprac. Adam Cieszyński. — Wyd. 6. — Katowice: Księgarnia Św. Jacka, 1949. — 88 s.: il.; 21 cm

CIESZYŃSKI, Adam

Mały katechizm: zawierający krótkie przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / oprac. Adam Cieszyński. — Wyd. 7. — Katowice: Księgarnia Św. Jacka, 1949. — 88 s.: il.; 21 cm

CYREK, Józef

Katechizm dla polskich dzieci / Józef Cyrek; [il. wykonali P. Rousseau, A. Żmuda, M. Woźnicki]. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Księża Jezuitów, [1947]. – 127 s.; 21 cm

CYREK, Józef

Katechizm dla polskich dzieci / Józef Cyrek; [il. wykonali P. Rousseau, A. Żmuda, M. Woźnicki]. – Wyd. 3. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuitów, 1948. – 127 s.: il.; 21 cm

CYREK, Józef

Katechizm dla polskich dzieci / Józef Cyrek. — Wyd. 3. — Kraków: WAM: Księża Jezuitów, 1948. – 124 s.: rys.; 21 cm

CZELUŚNIAK, Wł.

Mały katechizm diecezjalny: dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii świętej / ks. Wł. Czeluśniak; [rys. Izy Borowskiej]. – Kielce: Kuria Diecezjalna: Księgarnia „Jedność”, dr. 1949. – 113, [2] s.: il.; 14 cm

FILOCHOWSKI, Roch

Katechizm: przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii Świętej / wg R. Filochowskiego; oprac. F. N.. – Wyd. 2 popr. – Częstochowa: F. Nowicka, 1949. – 64 s.; 15 cm

FILOCHOWSKI, Roch

Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / ułożony przez R. Filochowskiego. – [s. l.: s.n.], 1948. – 96 s.; 12 cm (Mikołów: K. Miarka)

FILOCHOWSKI, Roch

Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / ułożony przez R. Filochowskiego. – Wyd. nowe. – [s. l.: s.n., 1947]. – 96 s.; 12 cm (Mikołów: K. Miarka)

FILOCHOWSKI, Roch

Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / ułożony przez R. Filochowskiego. – Wyd. nowe. – [s. l.: s.n., 1947]. – 96 s.; 12 cm (Częstochowa: Drukarnia Państwowa Nr 1)

FILOCHOWSKI, Roch

Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / ułożony przez R. Filochowskiego. – Wyd. nowe. – Częstochowa: [s.n., 1947]. – 96 s.; 12 cm

FILOCHOWSKI, Roch

Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / ułożony przez R. Filochowskiego. – Wyd. nowe. – [Warszawa: s.n.], dr. 1949. – 94 s.; 12 cm

FILOCHOWSKI, Roch

Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii Świętej / ułożony przez R. Filochowskiego. – Wyd. nowe. – Kraków: [s.n., 1945]. – 94, [2] s.; 12 cm

FILOCHOWSKI, Roch

Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii Świętej / ułożony przez R. Filochowskiego. – Wyd. nowe. – Kraków: [s.n., 1946]. – 94, [2] s.; 19 cm

FILOCHOWSKI, Roch

Mały katechizm rzymsko-katolicki / oprac. na podstawie Filochowskiego ks. J. S.. – Wyd. 3. – Kalisz: Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, 1948. – 48 s.; 14 cm

FILOCHOWSKI, Roch

Mały katechizm rzymsko-katolicki / oprac. na podstawie ks. Filochowskiego przez Ks. J. S.. – Wyd. 2 popr. – Wrocław: skł. gł. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, 1946. – 48 s.; 13 cm

GASPARRI, Pietro

Mały katechizm dla przygotowania dzieci do spowiedzi i komunii św. / na podstawie katechizmu kardynała Piotra Gasparriego oprac. ks. Józef Łopot. – [Kielce: s.n.], 1949. – 48 s.; 15 cm

GASPARRI, Pietro

Mały katechizm dla przygotowania dzieci do spowiedzi i komunii św. / na podstawie katechizmu kardynała Piotra Gasparriego oprac. ks. Józef Łopot. – Kielce: nakł. autora, 1948. – 48 s.; 15 cm

GASPARRI, Pietro

Mały katechizm dla przygotowania dzieci do spowiedzi i komunii św. / na podstawie katechizmu kardynała Piotra Gasparriego oprac. ks. Józef Łopot. – Wyd. 4 popr. – Kielce: [s.n.], 1949. – 48 s.; 15 cm

GASPARRI, Pietro

Mały katechizm dla przygotowania dzieci do spowiedzi i komunii św. / na podstawie katechizmu kardynała Piotra Gasparriego oprac. ks. Józef Łopot. – Wyd. 7 popr. – Kielce: [s.n.], 1946. – 48 s.; 15 cm

HELENOWSKI, Wincenty

Krótki katechizm rz.-katolicki: dla młodzieży / Wincenty Helenowski. Wyd. 5. – Gostynin: nakł. autora, [1945]. – 86, [1] s.; 15 cm

HELENOWSKI, Wincenty

Krótki katechizm rz.-katolicki: dla młodzieży / Wincenty Helenowski. Wyd. 6. – [Gostynin]: nakł. autora, 1946. – 96 s.; 15 cm

HELENOWSKI, Wincenty

Krótki katechizm rz.-katolicki dla dzieci i młodzieży / oprac. i wyd. Wincenty Helenowski. Wyd. 7. – Gostynin: nakł. autora, 1947. – 64 s.

JAKOBI, FERDYNAND

Katechizm rzymsko-katolicki dla dzieci przystępujących do pierwszej Komunii Św. / ks. Błoński. – Wyd. 5. – [s.l.: s.n.]; Łódź: skł. gł. Księgarnia Dobrej Książki, 1947. – 32 s.; 16 cm. – Na s. tyt. pseud. aut., nazw. właśc.: Ferdynand Jakobi)

KATECHIZM

Katechizm diecezjalny / oprac. przez Diecezjalną Komisję Szkolną. – Tarnów: Verita”, 1949. – 206 s.; 20 cm

KATECHIZM

Katechizm diecezjalny rzymsko-katolicki: dla dzieci starszych przystępujących do Spowiedzi i Komunii Świętej generalnej: obowiązujący w diecezji płockiej w myśl 202 Statutu Synodu Diecezjaln[ego]. Kurs wyższy. – Wyd. 3. – Płock: Kuria Diecezjalna, 1946. – 60 s.; 20 cm

KOWALSKI, Seweryn

Katechizm religii katolickiej / oprac. ks. Seweryn Kowalski. – Olsztyn: Warmińska Kuria Biskupia, 1949. – 96 s.; 15 cm

KOWALSKI, Witold

Krótki katechizm do pierwszej spowiedzi i komunii świętej: tekst ułożony na podstawie uchwały Episkopatu Polskiego z 1948 r. / Witold Kowalski. – Warszawa: Wydaw. SS. Loretanek, 1949. – 32 s.; 14 cm

KOWALSKI, Zygfryd

Katechizm religii katolickiej / [oprac. Zygfryd Kowalski; współil. Franciszek Dąbrowski]. – Pelplin: Kuria Biskupia Chełmińska, 1945. – 80 s.: il.; 14 cm

KOWALSKI, Zygfryd

Katechizm religii katolickiej: dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej / [oprac. Zygrfyd Kowalski; il. Zygrfyd Gardzielewski]. – Wyd. 3 popr. – Toruń: skł. gł. Wydawnictwo „Caritas”, 1947. – 109, [2] s.: il.; 14 cm

KOWALSKI, Zygfryd

Katechizm religii katolickiej: dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii świętej / [oprac. Zygrfyd Kowalski]; [il. Zygrfyd Gardzielewski]. – [Wyd. 2 nowo oprac.]. – Toruń: „Caritas”, 1946. – 101, [3] s.: il.; 15 cm

LIKOWSKI, Edward

Krótki katechizm katolicki / ułożył Edward Likowski. – Kraków: Księgarnia Krakowska, 1947. – 96 s.; 21 cm

MAREK, Marian

„Dopuszczcie dzieciątkom przyjść do mnie”: katechizmowe przygotowanie do pierwszej Komunii Świętej: podręcznik dla dzieci / ks. Marian Marek. – Wyd. 2. – Kraków: nakł. autora, 1945. – 80 s.; 21 cm

MAREK, Marian

„Dopuszczcie dzieciątkom przyjść do mnie”: katechizmowe przygotowanie do pierwszej Komunii Świętej: podręcznik dla dzieci / ks. Marian Marek. – Wyd. 3. – Kraków: Księgarnia Krakowska, 1946. – 79, [1] s.; 20 cm

MAREK, Marian

„Dopuszczcie dzieciątkom przyjść do mnie”: katechizmowe przygotowanie do pierwszej Komunii Świętej: podręcznik dla dzieci / ks. Marian Marek. – Wyd. 4. – Kraków: Księgarnia Krakowska, 1947. – 80 s.; 21 cm

MAREK, Marian

„Dopuszczcie dzieciątkom przyjść do mnie”: katechizmowe przygotowanie do pierwszej Komunii Świętej: podręcznik dla dzieci / ks. Marian Marek. – Wyd. 5. – Kraków: Księgarnia Krakowska, 1948. – 79, [1] s.; 20 cm

MAREK, Marian

„Dopuszczcie dzieciątkom przyjść do mnie”: katechizmowe przygotowanie do pierwszej Komunii Świętej: podręcznik dla dzieci / ks. Marian Marek. – Wyd. 8. – Kraków: Księgarnia Krakowska, 1949. – 80 s.; 21 cm

PIOTROWSKI, Czesław

Katechizm dla dzieci przystępujących do pierwszej spowiedzi i Komunii św. / C. Piotrowski. – Poznań: Albertinum: Księgarnia Św. Wojciecha, [1946]. – 64 s.; 14 cm

PIOTROWSKI, Czesław

Katechizm podstawowy / Czesław Piotrowski. – Poznań: Księgarnia św. Wojciecha, [1947]. – 96 s.; 21 cm

PIOTROWSKI, Czesław

Katechizm podstawowy / Czesław Piotrowski. – Wyd. 2. – Poznań: Księgarnia św. Wojciecha, dr. 1949. – 96 s.; 21 cm

PIOTROWSKI, Czesław

Krótki katechizm dla dzieci przystępujących do pierwszej spowiedzi i Komunii św. / Cz. Piotrowski. – Wyd. 3. – Poznań: Albertinum, [1949]. – 64 s.; 15 cm

PIOTROWSKI, Czesław

Krótki katechizm dla dzieci przystępujących do pierwszej spowiedzi i komunii św. / Czesław Piotrowski. – Poznań: Albertinum. Księgarnia św. Wojciecha, 1948. – 64 s.; 14 cm

SIARA, Aleksy

Katechizm przygotowawczy do pierwszej Spowiedzi i Komunii św. / A. Siara. – Katowice: Księgarnia i Drukarnia Katolicka, 1945. – 64 s.; 21 cm

SIARA, Aleksy

Katechizm przygotowawczy do pierwszej Spowiedzi i Komunii św. / A. Siara. – Wyd. 3. – Katowice: Księgarnia i Drukarnia Katolicka, 1945. – 64 s.; 21 cm

SKRÓCONY

Skrócony katechizm diecezjalny. – [S. l.]: nakł. K. Bonowski, 1945. – 48 s.; 21 cm

TOMAKA, Wojciech

Katechizm religii katolickiej / dla młodzieży przerobił Wojciech Tomaka. – [Przemyśl]: Kuria Biskupia obrządku łacińskiego, [1946]. – 127 s.; 20 cm

TOMAKA, Wojciech

Katechizm religii katolickiej / przerobił bp W. Tomaka. – Wyd. 3. – Przemyśl: Kuria Biskupia Obrządku Łacińskiego, dr. [19]49. – 127 s.; 21 cm

TOMASZEWSKI, Jan

Katechizm religii katolickiej: przygotowanie dzieci do spowiedzi, komunii świętej i bierzmowania / Jan Tomaszewski, Fr. Gryglewicz. – Wyd. 2 popr. – Częstochowa: [s.n.], 1946. – 48 s.; 14 cm

WOJTUKIEWICZ, Józef

Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii świętej: zgodny ze wskazaniami dekretu Piusa X „Quam singularis” i katechizmu kard. Piotra Gasparriego / ks. Józef Wojtukiewicz. – Wyd. 4. – Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Katolickiego, dr. 1949. – 31 s.; 15 cm

WOJTUKIEWICZ, Józef

Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej Spowiedzi i Komunii świętej: zgodny ze wskazaniami dekretu Piusa X „Quam singulari” i katechizmu Kard. Piotra Gasparriego: dostosowany do kartkowo-obrazkowego podręcznika na kl. 2 szkoły powszechnej Józefa Wojtukiewicza pt. „Z Panem Jezusem”. – Białystok: [s.n.], 1945. – 31 s.; 15 cm

WOJTUKIEWICZ, Józef

Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej Spowiedzi i Komunii świętej: zgodny ze wskazaniami dekretu Piusa X „Quam singularis” i katechizmu Kard. Piotra Gasparriego: dostosowany do kartkowo-obrazkowego podręcznika na kl. 2 szkoły powszechnej Józefa Wojtukiewicza pt. „Z Panem Jezusem”. – Wyd. 2. – Częstochowa: Instytut Katolicki, 1946. – 30, [1] s.; 14 cm

WOJTUKIEWICZ, Józef

Pan Jezus z nami: katechizm i biblijka: książka kartkowa obrazkowa do nauki religii rzymskokatolickiej: przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii św. / Józef Wojtukiewicz. – Wrocław: [s.n., 1947]. – 63, [1] s.; 22 cm

WOJTUKIEWICZ, Józef

Pan Jezus z nami: katechizm i biblijka: książka kartkowa, obrazkowa do nauki religii rzymsko-katolickiej, przygotowanie do pierwszej spowiedzi i komunii świętej / Józef Wojtukiewicz. – Częstochowa: Wydawnictwo Instytutu Katolickiego, 1946. – [64] k.: il.; 21 × 30 cm (Częstochowa: Druk. H. Nagłowski)

WOJTUKIEWICZ, Józef

Pan Jezus z nami: katechizm i biblijka: książka kartkowa, obrazkowa do nauki religii rzymsko-katolickiej, przygotowanie do pierwszej spowiedzi i komunii świętej / Józef Wojtukiewicz. – Częstochowa: Wydawnictwo Instytutu Katolickiego, 1946. – [64] k.: il.; 21 × 30 cm (Opole: Drukarnia św. Krzyża)

Bibliografia

Bilicka, Beata. 2009. *Kościół w polskich katechizmach i podręcznikach do nauki religii dla dzieci i młodzieży w latach 1945–2001*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Dopcke, Jan. 1998. *Katechizacja w Polsce 1945–1990*. Pelplin: Bernardinum.

Dudek, Antoni. Gryz, Ryszard. 2003. *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*. Kraków: Znak.

Kądziela, Paweł. 1990. *Kościół a Państwo w Polsce 1945–1965*. Wrocław: Biblioteczka „Nowego Życia”.

Kondek, Stanisław, Adam. 1993. *Władza i wydawcy. Polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944–1949*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.

Kondek, Stanisław, Adam. 1999. *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948–1955*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.

[Czekalski, Ryszard]. 2003. *Słownik katechetyków polskich XX wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.

Socha, Irena. 2001. „Zabawa święta duszy młodocianej – o książce religijnej”. W „Przykładne, użyteczne i zabawne”. *O polskich książkach dla młodego odbiorcy na Śląsku w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Zieliński, Zygmunt. 2003. *Kościół w Polsce 1944–2002*. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.

Żaryn, Jan. 2003. *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce (1944–1989)*. Warszawa: „Neriton”, Instytut Historii PAN.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 27 IV 2017

Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 6 VII 2017

Grażyna Lewandowicz-Nosal

National Library. Institute of Books and Reading

e-mail: g.lewandowicz@bn.org.pl

ORCID ID: 0000-0003-3967-112X

Grażyna Lewandowicz-Nosal, PhD, works in the Institute of Books and Reading of the National Library. She specializes in public libraries for children, children's and youth's literature. She is a member of PS IBBY, the editing board of *Guliwer. Czasopismo o książce dla dziecka* and *Poradnik Bibliotekarza*. She is also a member of the jury of the Polish literary award of Kornel Makuszyński. Her main publications include: *Adaptacje Biblii dla dzieci w Polsce w XX wieku. Bibliografia* (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań*, (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci. Wczoraj i dziś. Poradnik* (Warszawa 2008); *Dzieci, Młodzież – Internet – Biblioteka. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży* (Warszawa 2009); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* (Warszawa 2013); *Warto mieć w bibliotece. Książki dla dzieci 2010-2014. Katalog* (Warszawa 2015).

Catechisms for children and young people in the years 1945–1949

K**ey words:** catechisms, children and youth, Poland, 1945–1949, history**S**

ummary. The article discusses catechisms for children and youth published in Poland in the years 1945–1949. The bibliography includes 58 catechisms. What is a characteristic feature of the genre is its visible standardization, adaptations and shortened versions. Catechisms were written by priests. Most of them were published in 1949. The most significant publishers were diocesan curias in Katowice, Kielce, Olsztyn, monastic and secular publishing houses. The presented material was examined on the basis of the copies preserved in the National Library. The collection was divided into the following sub-sections: 1. Catechisms preparing to the first confession and communion, 2. General/shortened catechisms, 3. Catechisms for the youth.

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Nationalbibliothek. Institut für Bücher und Lesen

e-mail: g.lewandowicz@bn.org.pl

ORCID ID: 0000-0003-3967-112X

Dr. Grażyna Lewandowicz-Nosal ist wissenschaftliche Mitarbeiterin des Instituts für Buch und Lesekultur der Nationalbibliothek, Kennerin der öffentlichen Kinderbibliotheken, der Kinder- und Jugendliteratur, Mitglied von PS IBBY, des Redaktionskollegiums von „Guliwer. Czasopismo o książce dla dziecka“ und „Poradnik Bibliotekarza“, Jurorin des gesamtpolnischen K. Makuszyński-Literaturpreises. Die wichtigsten Publikationen: *Adaptacje Biblii dla dzieci w Polsce w XX wieku. Bibliografia* [Die Bibelbearbeitungen für Kinder in Polen im 20. Jahrhundert] (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* [Die öffentlichen Kinderbibliotheken in Polen. Bewertung der Forschungsergebnisse] (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci. Wczoraj i dziś. Poradnik* [Die öffentlichen Kinderbibliotheken. Gestern und heute. Ein Handbuch] (Warszawa 2008); *Dzieci, Młodzież – Internet – Biblioteka. Wytoczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży* [Kinder, Jugendliche – Internet – Bibliothek. Richtlinien der IFLA der Sektion für Kinder- und Jugendbibliotheken] (Warszawa 2009); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* [Die öffentlichen Kinderbibliotheken in Polen. Bewertung der Forschungsergebnisse] (Warszawa 2013); *Warto mieć w bibliotece. Książki dla dzieci 2010–2014. Katalog* [Es lohnt sich, es in der Bibliothek zu haben. Die Kinderbücher 2010–2014. Ein Katalog] (Warszawa 2015).

Kinder- und Jugendkatechismen in Polen

1945–1949

S **tichworte:** Katechismen, Kinder und Jugendliche, Polen, 1945–1949, Geschichte

Z **usammenfassung.** Im vorliegenden Text wurden Kinder- und Jugendkatechismen, die in Polen 1945–1949 erschienen, detailliert besprochen. Man stößt in der Bibliografie auf 58 derartige Veröffentlichungen. Charakteristisch für diese Gattung ist ihre starke Standardisierung sowie zahlreiche Bearbeitungen und Kürzungen. Die Autoren der Katechismen waren ohne Ausnahme Priester. Die meisten Katechismen wurden 1949 publiziert. Unter den wichtigsten Herausgebern findet man die Diözesankurien u. a. in Katowitz, Kielce, Allenstein, die Ordensverlage, aber auch weltliche Verlagshäuser. Das Material, auf das man eingeht, wird aus eigener Erfahrung aufgrund von jenen Exemplaren analysiert, die in der Nationalbibliothek aufbewahrt werden. Die Sammlung wurde in die folgenden Gruppen eingeteilt: 1. Katechismen vor der ersten Beichte und der Kommunion, 2. Allgemeine / gekürzte Katechismen, 3. Katechismen für Jugendliche.